

Pongrácz Alex

*Megtalálni Ariadné fonalát?*¹

„Az államtudomány a hadtudomány nélkül örökre hiányos [maradna]; a hadtudomány az államtudomány nélkül mindig elveit vesztt [lenne].”²

A XXI. század forгатaganak sűrűjébe kerülő társadalomtudósok számára – bár a korábbi fősodorba tartozó (neo)liberális gazdaság-, társadalom-és államfelfogás sajnos még mindig komoly „reputációt” könyvelhet el magának – egyre inkább közhelyszerűen hat az a megállapítás, miszerint a globális szabad versenyről és a neoliberais versenyállamról vallott korábbi dogmákat sutba kell vágni, és egy erős, cselekvőképes, a kihívásokra lehetőség szerint hatékonyan reagálni képes állam képét kell (politikai) filozófiánk középpontjába állítani. Igaz ugyan, hogy a „tudomány sántán követi csak a meglévő ifjú tapasztalást”,³ de a 2008-as válság nyomán előállt konstellációt mind többen és többen tekintik valamiféle trendfordulónak. Stumpf

¹ Jelen munka egy áttekintő recenzió Farkas Ádám „Tévelygések fogságában?” című tanulmánykötetéről. Farkas Ádám: Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarorszáг katonai védelmére. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2016.

² „Eine Staatswissenschaft ohne Lehre vom Heerwesen ist ewig unvollständig; eine Lehre von Heerwesen ohne Staatswissenschaft ist stets principlos.” Stein, Lorenz von: Die Lehre vom Heerwesen. Als Theil der Staatswissenschaft. Verlag der I. G. Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart, 1872, 3. o.

³ Madách Imre: Az ember tragédiája. Tizenkettedik szín. Alexander Bernát (szerk.): Madách Imre munkái. Franklin-Társulat, Budapest, 1904, 155. o.

István tanulmánykötete ⁴ kifejezően foglalja össze a mögöttünk hagyott esztendőök nyomán körvonalazódni látszó paradigmaváltást; eszerint az alkotmányos korlátokkal körülbástyázott, de erős – Magyary Zoltán szavaival élve ⁵ cselekvő – állam került a gondolkodás centrumába.

Jól látszik tehát, hogy „sok víz folyt le a Dunán” azóta, hogy a Szovjetunió – és vele a bipoláris világrend – összeomlását követően a liberális világforgó (Worldwide Liberal Revolution) „egész Földet behálózó” triumfálását ünnepelve valóságos „győzelmi parádét” vezénylő Francis Fukuyama papírra vetette a történelem végéről vallott gondolatait. Az akkoriban tapasztalható „hurráoptimizmus” jegyében talán tartható álláspontnak tűnt annak láttatása, hogy gyökeres átalakulás történik, amely közös fejlődési modellt állít valamennyi társadalom elé – röviden: mintha az »egyetemes történelem« a liberális demokrácia irányába haladna. (...) Talán maga a Történelem is a végéhez ért.”⁶

Az ebből fakadó optimista attitűdöt ekkoriban sokan osztották. A hidegháború lezárultával egy időre teret nyert a demokratikus béke teóriájának gondolata. „A liberális demokratikus köztársaságok, úgy tűnik, nem bocsátkoznak harcba egymással”⁷ – írta Michael Doyle. Megfigyelése szerint a demokratikus berendezkedésű országok ritkábban háborúznak egymással, bár a „demokratikus zónán” kívüli összecsapások gyakorinak tekinthetők.

⁴ Stumpf István: Erős állam – alkotmányos korlátok. Budapest, Századvég Kiadó, 2014.

⁵ Lásd például Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. század államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942.

⁶ Fukuyama, Francis: *The End of the History and the Last Man*. New York, The Free Press, 1992, 51. o.

⁷ Doyle, Michael W.: *Michael Doyle on the Democratic Peace – Again*, in Brown, Michael E. – Lynn-Jones, Sean M. – Miller, Steven E. (eds.): *Debating the Democratic Peace*. London, The MIT Press, 1996, pp. 364-373. at. 364. o.

„Egy békés demokratikus hegemonia, egyfajta »Pax Democratia« hosszú periódusának kezdetén vagyunk”⁸ – vélelmezte Plattner. A „posztjaltai környezet” kezdeti eufóriája azonban hamar elillanni látszott.⁹ Minden túlzás nélkül leszögezhetjük, hogy a XXI. század társadalmi kataklizmáktól és anomáliáktól túlterhelt. A „posztbipoláris” nemzetközi erőterre ugyanis az ingatagság, az eddigiekben kialakított integrációk instabilitása, az anómiás jelenségek, és a különböző (gazdasági, ökológiai, demográfiai, politikai) krízisek egymás mellettisége jellemző.¹⁰ A szociális bizonytalanság növekedése, az állampolgárok folyamatos megszorításoknak való kitétele, a közösségiség és a szolidaritás gondolatának marginalizálódása, az ökológiai környezet rombolása, a transznacionális bűnözés térnyerése és a 2015 nyarára-őszére szinte a kezelhetetlenségig eszkalálódó migrációs válság összességében olyan tehetetlenségi nyomatóként hathatnak, amelyek sokak szemében hosszabb időre diszkreditálhatják a liberális demokrácia Fukuyama által korábban exponált értékeit.

A katonajogász szakírótól elvárt precizitással és mégis kellő szakmai alázattal dolgozó „frontharcos”, Farkas Ádám főhadnagy „Tévelygések fogságában?” című 2016-ban megjelent tanulmánykötetében eme negatív fejleményeket a következő, plasztikus mondatokban foglalja össze: „Korunk államai és társadalmi elvitathatatlanul egy több frontos védekezési helyzetbe

⁸ Plattner, Marc F.: The Democratic Moment, in Diamond, Larry – Plattner, Mark F. (eds.): The Global Resurgence of Democracy. Baltimore, John Hopkins University Press, 1993, 32. o.

⁹ A „posztjaltai környezet” kezdeti eufóriájával kapcsolatos kritikára nézve lásd Farkas Ádám: Tenni vagy tettetni? Gondolatok az európai biztonság-és védelempolitika védelemgazdasági vonatkozásáról, in Hadtudomány, XXIV. évfolyam, 1. elektronikus szám (2014), 16-29. o., különösen 17-21. o.; Csizmadia Sándor: Konfliktusok és interpretációk a posztbipoláris világban, in Magyar Tudomány, 47. évfolyam, 6. szám (2002), 800-813. o.

¹⁰ Vesd össze Csizmadia Sándor: Konfliktusok és interpretációk a posztbipoláris világban, in Magyar Tudomány, 47. évfolyam, 6. szám (2002), 800-813. o.

kényszerültek. Ebben a szituációban a frontok száma egyik napról a másikra gyarapodik, ahogy ezt az elmúlt két évben egyre intenzívebben érezhetjük. Ukrajnától, a kibertámadásokon és az Iszlám Államon át, egészen a számos biztonsági kihívással összefonódó migrációs krízisig egymás után nyílnak meg a frontok, melyekkel szemben az államnak helyt kell állnia, és amelyekhez nem csak a saját rendszerét, de a kor megítélését is kritikai élel kell újragondolni.”¹¹

A problémák horizontján azonban mindezen túl a szerző a tudományos jellegű anomáliát is jelentőségteljes módon tüntetni fel. Alapvető hiátusként jeleníti meg ugyanis, hogy „a mai magyar jogi gondolkodás kerüli az állam fegyveres védelmének, fegyveres kényszer-és erőszakintézményeinek elméleti és történeti alapkérdéseit, legfeljebb esetenként kapargatja meg azok felszínét, miközben Nyugaton a katonai és (nemzet)biztonsági jog is jó ideje felível a tudomány és az oktatás berkeiben. Ez pedig nem jelent egyebet, mint azt, hogy ismereteinkből jórészt hiányzik az állam egyik megkerülhetetlen és szükségképpen fogalmi, létérti elemének beható ismerete, s vele nemzeti jogtörténetünk egy kulcsfontosságú momentuma, ami egyben a béke és biztonság jövőbeni megkerülhetetlen alapja.”¹²

¹¹ Farkas Ádám: A totális államtól a totális háborún át a totális védelemig. Avagy gondolatok a kortárs biztonsági kihívásokról Carl Schmitt elméleti rendszerének alapul vételével, in Farkas Ádám: *Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére.* Magyar Katonai és Hadijogi Társaság, Budapest, 2016, 130. o.

¹² Farkas Ádám: A szerző előszava, in Farkas: op. cit. (2016), 5. o.

A hiányosságok pótlása végett persze néha elegendő lenne annyi is, ha vennénk a fáradságot arra, hogy górcső alá vesszük az államtudomány hazai története emblemikus képviselőinek munkásságát. Ebben a körben most csak – az államtudományi szempontból – méltatlanul elhanyagolt Kautz Gyula gondolataira hívnám fel a figyelmet: „az államczélok legfontosabbikát s ugyanazért a kormányzati politika feladatai közt is első vonalban álló ügyet az állam önálló létezésének, (országos körülhatároltságában való) sértetlenségének s békés fejlődésének biztosítása

E hiányosságok kiküszöbölésére és pótlására elemi szükség van egy olyan – mint már korábban jeleztünk, temérdek bizonytalansági faktorral terhes – időszakban, melyben különös jelentőségre tesz szert az államtudomány kereteinek kialakítása, és az államtudomány képviselőinek együttműködése az állam egyes aspektusait behatóan fürkésző jogtudomány, politológia, szociológia, közgazdaságtan, rendészettudomány és hadtudomány illusztris alakjaival.¹³ Farkas Ádám vállalt „missziója” ezt a reménybeli kooperációt egyrészt a tágabb értelemben vett jogtudomány, másrészt pedig a hadtudomány és a biztonsággal foglalkozó tudományok pozíciójából kiindulva teheti sikeresebbé. Erre az alkotmányjog és a jogtörténet terrénumában szerzett ismeretei mellett a védelmi jog, a honvédelmi jog és a katonai jog terén szerzett jártassága is lehetőséget teremt a szerzőnek, beleértve ebbe azokat a gyakorlati tapasztalatokat, amelyeket a Honvédelmi Minisztérium tisztjeként szerzett az elmúlt évek meglehetősen intenzív szabályozási tevékenységei során.

Farkas Ádám küldetése a kor- és kórtünetek diagnosztizálásán túl azért is sikerrel járhat, mert azokra nézve konkrét terápiás javaslatokat is kínál. Így nem csak az állam és a fegyveres erőszak történelmi összefonódásáról, a fegyveres erőszak állam-és jogtani kérdéseinek tisztázásáról, vagy a totális állam – totális háború – totális védelem aspektusairól vetett papírra értékes és

(illetve fenntartása) képezi. Szükséges lesz e szerint mindazon eszközöket megszerezni és mindazon intézményeket megvalósítani, melyek e cél elérésére vezetnek, illetőleg arra szolgálók, hogy egy nemzet más nemzetekkel szemben államot alkotó független közületként szerepelhessen, s egyidejűleg minden akár területi épségének vagy jogállásának csorbítására, akár a belső nyugalom erőszakos megzavartására irányuló támadásokat visszatörölthasson.” Kautz Gyula: A politikai tudomány kézikönyve. Második, teljesen átdolgozott kiadás. Budapest, Franklin-Társulat, 1876, 40. o.

¹³ Bővebben lásd Kaiser Tamás: Az államtudományok helye a társadalomtudományok rendszerében, in Államtudományi Műhelytanulmányok, 2016/1. szám.

értékes, de megvitatásra váró gondolatokat, hanem az új típusú biztonsági kihívásokra reflektálva még egzakt tételes jogi – az Alaptörvényt és több sarkalatos törvényt érintő, de lege ferenda jellegű – javaslatokat is megfogalmazott munkájában. A „Szemléletváltást védelmi aspektusban!” című tanulmány utolsó előtti fejezetében – „A kontrollrendszer megújításának és a fegyveres védelem reformjának egyes lehetséges irányai” – ugyanis alapvetően újító jellegű, de a jogtörténeti hagyományokat is szem előtt tartó javaslatokat tett a szerző. Ezek az alábbi témaköröket érintik: az államfő kontroll jogosítványainak és szerepkörének újragondolása és megerősítése; a fegyveres védelmi szervek megnevezésének, rendeltetésének újragondolása és ezen szervek egymással való közreműködése közös szabályainak alkotmányos rendezése; a katonai műveletekben való részvétellel kapcsolatos döntési jogkörök súlyozásának átalakítása; a különleges jogrendi szabályozás kiegészítése; a katonai büntetőjog és az igazságszolgáltatás szervezetének és szabályozásának reformja.¹⁴

Mindezek alapján a szerző okkal remélheti, hogy munkája elgondolkodtatja annak olvasóit, mi több, számos-számtalan tudományos jellegű vitát inspirál. A katonai, biztonsági, valamint állam- és jogtudományi vonatkozásokat szinopszisba helyező szemléletet illetően laikus „polgári egyénként” úgy látom, hogy Farkas Ádám személye és munkássága az Ariadné-fonalat meglelve immáron kétségtelenül megfelel a Napóleon által önjellemzés gyanánt adott gondolatnak, miszerint „Ritkán kellett magamnak is kardot rántanom, mert a csatáimat nem a fegyvereimmel, hanem a szememmel nyertem meg.”¹⁵

¹⁴ Farkas: op. cit. (2016), pp. 186-193. o.

¹⁵ Napóleon: Az uralkodás művészete. (Ford., szerk.: Takács M. József.) Budapest, Helikon Kiadó, 2015, 18. o.